

תפישתה הכלכלית של התורה

השער ומוכר ביוקר מכין אותו וכופין אותו ומוכר כשער השוק" (רמב"ם, הלכות גניבה ח', כ).

5. "חייבים בית דין להעמיד ממונים על השערים, שלא ירוויח כל אחד מה שירצה, שאין לו לאדם להרוויח בדברים שיש בהם חיי נפש, כגון יינות, שמנים וסלתות, אלא השתות. במה דברים אמורים - במוכר סחורתו ביחד בלא טורח; אבל חנווני המוכר סחורתו מעט מעט, שמין לו טרחו וכל יציאותיו, ומותר עליהם ירוויח שתות. במה דברים אמורים - בשלא הוקר השער, אבל אם הוקר השער ימכור כפי היוקר. והני מילי היכא דאיכא בית דין דפירשו לכולהו מוכרים לזבונני הכי, אבל אי כל חד זבין בכל מה דיכול, לא מחייב האי לחודיה לזבונני בזול" (שו"ע חו"מ רל"א, א, כ).

6. "אין אוצרין פירות שיש בהן חיי נפש בארץ ישראל, וכן בכל מקום שרובו ישראל, שהרי מגיע מדבר זה צער לישראל. במה דברים אמורים - בלוקח מן השוק; אבל המכניס משלו מותר לו לעשות אוצר" (רמב"ם מכירה י"ד, ה).

ii. הגבלת תחרות מחיר

7. "משנה - רבי יהודה אומר: לא יחלק החנווני קליות ואגוזין לתינוקות, מפני שהוא מרגילן לבוא אצלו. וחכמים מתירין. ולא יפחות את השער. וחכמים אומרים: זכור לטוב... גמרא - מאי טעמייהו דרבנן? דאמר ליה - אנא מפליגנא אמגוזי, ואת פליג שיסקי... מאי טעמא דרבנן? משום דקא מרווח לתרעא (=מוזיל את השער)" (ב"מ ס"ו:).

8. "וכן יכול למכור בזול, ואין בני השוק יכולים לעכב עליו. אמנם נראה לי דזהו רק בתבואה, מפני שעל ידי שימכור בזול גם האחרים ימכרו בזול, ומתוך זה ימכרו בעלי האוצרות בזול (רש"י שם); אבל לזול (=להוזיל) במכירת סחורה איסור גמור

א. שוויון

1. "וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. והעברת שופר תרועה בחדש השבועי בעשור לחדש ביום הפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וקדשתם את שנת החמשים שנה וקראתם דרור בארץ לכל ישביה יובל הוא תהיה לכם ושבתם איש אל אהנתו ואיש אל משפחתו תשבו. יובל הוא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה ולא תבצרו את נזריה. פי יובל הוא קדש תהיה לכם מן השדה תאכלו את תבואתה. בשנת היובל הזאת תשבו איש אל אהנתו" (ויקרא כ"ה, ח-יג).

2. "מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו פי קרא שמטה לה" (דברים ט"ו, א-ב).

ב. תכנון ופיקוח מרכזי

i. התמודדות עם הפקעת שערים

3. "דבי נשיאה אוקימו אגרדמין (=מפקחים) בין למידות בין לשערים. אמר ליה שמואל לקרנא: פוק תני להו - מעמידין אגרדמין למידות, ואין מעמידין אגרדמין לשערים (ט"ז ב"ס) - סכנא הוא לאינו כריך, לאס זה רואה למכור בזול, אותו הכריך למעות יתן בזול, וילכו הלוקחין אללו, וימכור זה בזול על כרחו. נפק דרש להו: מעמידין אגרדמין בין למידות בין לשערים... כי הא דאמר רמי בר חמא אמר רב יצחק: מעמידין אגרדמין בין למידות בין לשערים, מפני הרמאין" (ב"ב פט.).

4. "חייבין בית דין להעמיד שוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך, שיהיו מחזרין על החנויות ומצדקין את המאזנים ואת המידות ופוסקין השערים. וכל מי שנמצא עמו משקל חסר או מידה חסרה או מאזנים מקולקלין, רשות יש להן להכותו כפי כוחו ולקנסו כפי ראות בית דין לחזק הדבר, וכל מי שמפקיע את

דליתי בר מתא אחריתי וליתקין להו ללוקחים ויפסיד למוכרים”
(רמב”ן ב”ב כב.).

13. “ואעפ”י שה”ר יהוסף הלוי כתב דה”מ דיכולין למחות שאינו מזיל ללוקחים, אבל אם מזיל ללוקחים אינן יכולין למחות בידן להזיל ללוקחין, כמו שכתבו שם הרא”ש ונימו”י והמרדכי ושאר פוסקים בשמו. מ”מ הרי המרדכי כתב דאין דבריו נראין, וכן כתב הרמב”ן דאין דבריו נראין, וכן כתב נימו”י דאין דבריו נראין, אם לא שהמביאים נותנים בזול גדול שהוא פסידא גדולה ללוקחים. ואם כן אפשר לומר דאף הרא”ש והטור דלא חלקו אדברי ר”י וכתבו דבריו סתמא, לא מיירו אלא בכרגא שמזילין בזול גדול. אבל בכמו נדון דידן שאין הזול גדול רק שמזילין השער כ”ע מודו דיכולין למחות” (שו”ת הרמ”א סי’ ע”ג).

iv. יורד לאומנות חברו - באותה עיר

14. “בא דוד והעמידן על אחת עשרה, דכתיב: ‘מזמור לדוד [ה’] מי יגור באהלך מי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו לא רגל על לשונו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו נבזה בעיניו נמאס ואת יראי ה’ יכבד נשבע להרע ולא ימיר כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם.’ ‘הולך תמים’ - זה אברהם, דכתיב ‘התהלך לפני והיה תמים.’ ‘פועל צדק’ - כגון אבא חלקיהו. ‘ודובר אמת בלבבו’ - כגון רב ספרא. ‘לא רגל על לשונו’ - זה יעקב אבינו, דכתיב ‘אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע.’ ‘לא עשה לרעהו רעה’ - שלא ירד לאומנות חברו. ‘וחרפה לא נשא על קרובו’ - זה המקרב את קרוביו” (מכות כד.).

15. “יורד לתוך אומנות חברו ק”ל דמותר לכתחלה אם לא כבר מתא אחריתא וכמבואר סי’ קנ”ו. ואף דהוי מלתא דתוהו ביה אינשי, בודאי הכי הוא, והכי נהוג בכל תפוצות ישראל. ויש לנו עוד ראייה חזקה מהא דאיתא פרק אלו הן הלוקין בא דוד והעמידן על י”א שנאמר ה’ מי יגור באהליך וגו’ הולך תמים ופועל צדק וגו’; ומפרש שם כלהו במילי דחסידות אשר אין בהן נדנדוד עבירה, יע”ש. ובתוך הבאים מפרש ‘לא עשה לרעהו רעה’ - שלא ירד לאומנתו של חברו. מכלל דשרי, רק הצנועים והפרושים פורשים מזה” (חזו”ת יאיר, סי’ מ”ב).

16. “...דודאי בר מתא אבר מתא דידיה אפילו לכתחילה מותר, ואין זה נקרא כלל יורד לתוך אומנתו של חברו אלא על דרך העברה והשאלה. אבל באמת ליתא, שהרי כתבו הפוסקים טעמא דבר מתא אינו מעכב משום שזה עושה בתוך שלו וזה עושה בתוך שלו, וא”כ לא מקרי יורד לתוך אומנות חברו, ועל זה לא כיוונו

הוא, ומתוך כך מקולקל דרך המסחר ומאבדין מעות אחרים (וראיה מב”ב צא.). וכן מצאתי לאחד מהגדולים שכתב כן. וגם לעשות איזה הערמה שיפדה יותר משמע קצת מהגמ’ שאסור, ואינו מותר לעשות רק דבר שגם האחר יכול לעשות כן (מדפריך שם מאי טעמא דרבנן)“
(ערוך השולחן חו”מ רכ”ח, יד).

9. “...היכי דאינו עושה מעשה, רק שממילא נמשך היזק, שגם חברו יצטרך למכור בזול - זה הווי רק גרמא בעלמא דלכולי עלמא מותר, ולכן היה נראה דלמכור בזול מותר. אך מי יבוא אחרי המלך מהרמ”א ז”ל אשר כתב בתשובה סי’ יו”ד בפירוש דלמכור בזול הרבה כולי עלמא מודים דאסור”
(דברי חיים, ח”א חו”מ סי’ י”ט).

iii. יורד לאומנות חברו - בעיר אחרת

10. “אמר רב הונא: האי בר מבואה דאוקי ריחיא, ואתא בר מבואה חבריה וקמוקי גביה, דינא הוא דמעכב עליוהי, דא”ל - קא פסקת ליה לחיותי... מיתבי: עושה אדם חנות בצד חנותו של חברו ומרחץ בצד מרחצו של חברו, ואינו יכול למחות בידו, מפני שיכול לומר לו - אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי! תנאי היא, דתניא: כופין בני מבואות זה את זה שלא להושיב ביניהן לא חייט ולא בורסקי ולא מלמד תינוקות ולא אחד מבני בעלי אומניות; ולשכנו אינו כופהו. רשב”ג אומר: אף לשכנו כופהו. אמר רב הונא בריה דרב יהושע: פשיטא לי, בר מתא אבר מתא אחריתי - מצי מעכב, ואי שייך בכרגא דהכא - לא מצי מעכב; בר מבואה אבר מבואה דנפשיה - לא מצי מעכב” (בבא בתרא כא:).

11. “...אלא מיהו מסתברא לן דהני מילי כולהו היכא דליכא פסידא על הלוקחים הוא, כגון דשוו דמים אהדדי ושווין עסקי נמי אהדדי, דלא מרווחי לוקחים מידי, עבדו רבנן תקנתא לבני מתא, כי היכי דלא לשהיין עסקייהו, ולא תפסיק להו לחיותייהו. אבל היכא דשוו להו עיסקייהו אהדדי ולא שווין דמים אהדדי, או שווין דמים אהדדי ולא שוו עסקי אהדדי... מסתברא דלמעבד תקנתא למוכרים במאי דאיכא פסידא על הלוקחים לית לן רשותא” (ר”י מיגש ב”ב כא:).

12. “...ואי בעו בני מאתיה דלזיל גביהו יתנו על השערים או יושיבו ביניהן אחד מעירן, אבל האי ודאי מצי מעכב אההוא בר מתא אחריתי, דאי לא תימא הכי לעולם לא יעכב, שאי אפשר שלא יזול השער כשיש שם הרבה בני אומנות זו, ותקנת לוקחים ודאי היא. אלא ש”מ כיון דהאי אית ליה פסידא, לאו כל כמיניה

חז"ל. אך בכעין נדון דידן, שע"י שיורד לאומנתו מדחהו לגמרי, שא"א לשניהם שיקצבו, ונמצא מדחה משלו לגמרי - זהו יורד לאומנות חברו ממש, ועל זה אמרו שהוא מכל מה שהעמיד דוד כל התורה עליהם, והוא מהחמורות" (שו"ת חתם סופר ח"ה [חו"מ] סי' ס"א).

17. "והנה טענת ראובן הראשונה הצועק על העבר - אין, כי אין כאן דין מערופיא (=מונופול חוקי), ורשות לכל מי הרוצה לזכות מההפקר הוא ולהמשיך אנשים אליו בכיוצא בזה, ואין אדם יכול למחות. אך לעומת זה ירבו מחלוקות ותתמעט המחיה והקלקלה מעותרת, וראוי לתקן שלא יעשה אדם כדגי הים שכל א' בולע חברו. ואם א"א ע"י ב"ד של ישראל, יסתייעו מתקנת המדינה עפ"י מלכות, כאשר עשו אנשי ק"ק אוהעל לפי טענת שמעון, ויאושר כחם בזה" (חת"ס ח"ה [חו"מ], סי' מ"ד).